

SULTAN MAHMÛD'UN SON YOLCULUĞUNA BİR AĞIT

Asuman GÖKHAN*

Öz: Bu çalışmada şiiri ile edebiyat dünyasında dikkatleri çeken İslam devri İran edebiyatının ilk dönem kaside şâirlerinden olan ve Fars edebiyatının şiir yolunda adından çokça söz edilen Ferruhî-yi Sîstânî'nin hayatı ve edebî kişiliği üzerinde kısaca durulduktan sonra Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında yer alan mersiye türüne değinilecektir. Sonrasında şâirin Sultan Mahmûd'un ölümü üzerine yazmış olduğu *Mersiye'nin* Fars şiir geleneğinde sahip olduğu önemi üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Bu mersiyede iz bırakan dizeleriyle klasik zihniyeti ve estetiği şiir diliyle birleştiren Ferruhî, Mahmûd'un ölümünün ruhunda yarattığı derin ıstırapın etkisini şiir dünyasına taşır. Şâir iç haykırışlarıyla bize bu acıyı yaşayan ve ıstırap çeken bir mizaç izlenimi verir.

Anahtar Kelimeler: Fars Edebiyatı, Şiir, Ferruhî-yi Sîstânî, Mersiye.

AN ELEGY TO SULTAN MAHMÛD'S FINAL JOURNEY

Abstract: In this study, one of the most influential figures in literature and especially in poetry and one of the first eulogists in Iranian literature in Islamic period Ferruhî-yi Sîstânî, who is also famous in Persian literature, his life and his literary career are mentioned briefly. Elegy in the Arabian, Persian and Turkish literature will be mentioned, as well. Besides, it is stated that the poet's elegy written on the death of Sultan Mahmûd is one of the influential works in Persian literature. In this elegy, Ferruhi combines classical mentality and aesthetics with the language of poetry there is a reflection of the grief that Mahmûd's death created on his soul in his poetry. The poet with his inner cries reflects a persona who suffers and anguishes.

Keywords: Persian Literature, Poetry, Ferruhî-yi Sîstânî, Elegy.

* Dr. Öğr. Üyesi., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum, Türkiye (agokhan@atauni.edu.tr).

Ferruhî-yi Sîstânî

İslâm devri İran edebiyatının ilk dönem kaside şâirlerinden Ebü'l-Hasen Ali b. Cûlûğ Ferruhî-yi Sîstânî'nin (ö.429/1037-1038) Tirmizli olduğu şeklinde bilgi olsa da doğru değildir. Sîstanlı olduğunu bir şiirinde açıkça ifade eden Ferruhî'nin babası Cûlûğ, Sîstan emîrlerinden Halef es-Saffâr'ın kölesiydi. Ferruhî'nin şiirlerindeki sadeliğe ve çeng (harp) çalmasına bakarak onun daha çok halk kültüründen faydalandığı söylenebilir. Zira o dönemde bir kişinin iyi öğrenim görmesi ya ailesinin zengin olması ile veya yeteneğini takdir eden bir koruyucu sayesinde mümkün olurdu. Her iki imkândan da yoksun olan Ferruhî'nin kendi kabiliyeti ve diğer şairlerin etkisiyle şiir söylemeye başladığı tahmin edilebilir. Onun bu alanda Unsurî'nin (ö. 431/1039-40) öğrencisi olarak gösterilmesi de doğru değildir. Zira aslen Belhli olan Unsurî Sîstan'a gelmediği gibi Ferruhî de Belh'e gitmemiştir.¹

Sîstan emîrlerinden Halef b. Ahmed b. Muhammed es-Saffârî'nin hizmetinde olan ve bir süre Sîstanlı bu dihan'a hizmetçilik yapan Ferruhî'nin aldığı ücret çok azdı. Evlenmeye niyetlendiği sırada masrafları arttığı için ücretinin artırılması talebinde bulundu.² Bu isteğinin kabul edilmeyişine çok üzülen şâir, şiir kabiliyetine güvenerek övgüye değer itibarlı bir kişi bulmayı düşündü. Bu hususta kendisine Çagāniyân Valisi Fahrüddeve Ebü'l-Muzaffer Ahmed b. Muhammed-i Çagānî tavsiye edildi.³ Ferruhî bunun üzerine Çagāniyân'a gitti. O sırada Dağgâhda⁴ olan Emir'in yanına gitmeden önce Emir'in kethüdası⁵ Emid Esed'in önerisi üzerine Dağgâhı betimleyen bir kaside kaleme alan Ferruhî, sonraki gün Emir Esed vasıtasıyla, kasidesini Emire takdim etti. Kaside çok beğenilince ödül olarak kendisine yüzü ve ayakları beyaz olan çok sayıda tay hediye edildi. Ferruhî'nin Çagānî'nin yanında ne kadar kaldığı belli değildir.⁶

Ferruhî, Gazneli Mahmûd'un⁷ tahta çıkmasının (388/998) ardından onun saray şâirleri arasına girdi. Bundan sonraki hayatı Sultan Mahmûd ve onun iki oğlu Mu-

¹ Tahsin Yazıcı, "Ferruhî-i Sîstânî" *DİA*, 1995 İstanbul, XII, s. 410-411.

² Gulâm Hüseyin Yûsûfî, *Çeşme-i Rûşen*, Tahran 1373 hş., s.45,

³ Ferruhî-yi Sîstânî, *Dîvân* (nşr. M. Debîr-i Siyâkî), Tahran 1378 hş.,s.19; Yazıcı, s. 410-411.

⁴ Hayvanın tanınmasına yönelik kızgın bir demirle hayvan derisine damga vurmak için toplanılan yer. <http://www.tdk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 10. 03. 2019.

⁵ Zengin kimselerin ve devlet büyüklerinin buyruğunda çalışan, onların birtakım işlerini gören kimse, kâhya. <http://www.tdk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 10. 03. 2019.

⁶ Ferruhî-yi Sîstânî, s. 21.

⁷ 10 Muharrem 361 (2 Kasım 971) tarihinde Buhara'da doğdu. Gazneli Hükümdarı Sebük Tegin'in oğludur. Geleneğe uygun olarak küçük yaştan itibaren gerekli dinî tahsili yapmış, siyasî eğitimi almış ve iyi bir devlet adamı olarak yetiştirilmiştir. İdarî kabiliyeti, siyaseti ve muazzam fütûhâtı ile Türk-İslâm dünyasının müstesna devlet adamlarından biri olan Mahmûd hayatının büyük kısmını savaş meydanlarında geçirmiştir. Mahmûd din-dar, zeki, ileri görüşlü, ihtiyatlı ve âdil bir hükümdardı. 23 Rebûlâhîr 421'de (30 Nisan 1030) Gazne'de vefat etmiştir. (Merçil Erdoğan, "Mahmûd-ı Gaznevî, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 362-365.)

hammed ile Mesud dönemlerinde geçti. Bu devirdeki görevi, Ramazan ve Kurban bayramları ile Nevruz, Mihrigân ve Sede gibi kutsal günlerde hükümdar tarafından verilen kabul merasimlerinde, ayrıca hükümdarla birlikte katıldığı seferlerde onun için kaside söylemekten ibaretti. Nitekim Sultan Mahmûd'un Hindistan'a yaptığı bütün seferlere katıldı ve kasidelerinde bunlar hakkında bilgi verdi. Gazneli Mahmûd'un ölümü (421/1030) dolayısıyla yazdığı mersiye bu türün şaheserlerinden sayılır. Ömrünün son yıllarını da Gazne'de geçiren Ferruhî 429'da (1037-1038) burada vefat etti.⁸

Ferruhî'nin şiiri ahenkli, kolay anlaşılır, akıcı ve dil kurallarına uygun ifadesinin yanı sıra sanatları ustaca kullanan şâirlerin şiirleri arasında kabul edilir. Şâirden birçok beyit özellikle sözlüklerde örnek olarak getirilmiştir.⁹ Ferruhî'nin şiirlerinde usta bir halk şâirinin samimiyeti görülür. Bu özelliği ve sağlam dili sayesinde dönemindeki diğer şâirlerin üstünde bir yer elde eder. Samimiyeti sadece gazel türündeki şiirlerinde değil; kasidelerinde de hissedilir. Divanı günümüze gelmiş olan Ferruhî'nin ayrıca mûsikideki maharetiyle de tanındığı ve çok iyi çeng çaldığı kaynaklarda belirtilir. 9564 beyitten meydana gelen divan ilk defa Ali Abdürresûlî tarafından yayımlanmıştır (Tahran 1311 hş.).¹⁰

Giriş

Ölüm hayattaki en önemli gerçeklerden biridir. Hayatın olduğu yerde mutlaka ölüm de vardır. Yalnız ölümü kabullenmek hayatı kabullenmekten çok daha zordur. Özellikle sevilen bir insanı yitirmekten doğan acı, çok zaman dayanılmaz bir hal alır.¹¹ Bundan dolayıdır ki ölüm düşüncesi insan zihnini tarih boyunca en çok meşgul eden temel problemlerden biri olmuştur ve bu konuyu ele alan bazı edebî türler ortaya çıkmıştır. Şâirler açısından ölüm, kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Bu sebeple beyitlerde bu konuyla ilgili ifade edilen düşünceler, ölümü sorgulamaktan çok şâirlerin içinde buldukları kültür çerçevesinde bu konuyla ilgili şahsî fikirleridir. Ölüm kavramı, şâirlerce tasavvufî açıdan yorumlandığında ise, ölüm bir kavuşma ve büyük bir bayram (şeb-i arûs) olarak değerlendirilir.¹²

⁸ Yazıcı, s. 410-411.

⁹ Ferruhî-yi Sîstânî, s. 25-32.

¹⁰ Yazıcı, s. 410-411.

¹¹ Abdullah Acehan, "Yeni Türk Edebiyatında Mersiyeyi Yaşayanlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V, 7-23.

¹² Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek*, Ankara, 1993, s. 3.

Ölüm temi klasik şiir geleneği içerisindeki gelişim çizgisinde Mersiye adıyla kaleme alınmıştır. Terim olarak Mersiye (مرثیه) Arapçada, “ölüye ağıt yaktı, ölüye ağladı” anlamına gelen رثى fiilinden türemiştir. Mersiye, manzum kalıba dökülmeden önce, ölüye ağlamak ve kendini paralamak şeklindeydi. Böyle yapmak, ölüye duyulan saygının bir ifadesi sayılıyordu.¹³ Manzum çerçevede ise mersiye, ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şâirin ilgisini ifade etmek üzere yazılan lirik şiirlere denir. Mersiyelerde, ölenlerin matemî, yakınların ve dostların taziyesi, toplumun önde gelen kişilerinin vefatına duyulan üzüntünün dile getirilmesi, ölenin övülmesi, kadere rıza gösterilmesi, dünyanın geçiciliğinin vurgulanması, cenaze sahiplerinin sabır ve metanete davet edilmesi gibi konular ele alınır.¹⁴ Klasik mersiyede üç ana bölüm vardır. Bunlar ölen kişinin yitirilmesinden duyulan acı ve üzüntünün dile getirildiği ağlama bölümü (nedb, nevh), erdemlerinin anlatıldığı övgü bölümü (te'bin) ve duyulan acılara katlanmanın tavsiye edildiği bölümdür (sabır, azâ').¹⁵

Mersiye adıyla Arap edebiyatında ortaya çıkan bu tür, Cahiliye dönemi şiirinin en önemli konularından birini meydana getirmekteydi. Bu şiirlerde önce, şâirin duyduğu üzüntü uzun uzun anlatılır, ölünün büyüklüğü, kahramanlığı ve sahip olduğu meziyetler abartılı bir şekilde dile getirilir, sonra da öldürülen kişilerin intikamını almaya davet veya yemin etme suretiyle sona ererdi. Arap edebiyatında bir kabile mücadelesinde öldürülen kardeşleri için gözyaşı döken Arap kadın şâirlerin en büyüğü Hansâ'nın mersiyesi bu türün en eski örneği olarak bilinir.¹⁶ Câhiliye devrinde ve İslâm'ın ilk zamanlarında nazmedilmiş mersiyelerde öldürülen kişilerin intikamını almaya yemin etme ve düşmanı korkutma temalarına da yer verilmiştir.¹⁷ Ayrıca ölünün adını anarak onun için çılgınca ağlama şekillerinin ve adetlerin beyitlerde tasvir edildiği Cahiliye mersiyelerinden daha sonraki mersiyelerde, ölünün arkasından ağlamayı yasaklayan hadislerin etkisiyle de daha sakin bir ağlayışın hâkim olduğunu görürüz.¹⁸ Emevîler'le birlikte saltanatın başlaması ve hilâfetin babadan oğula geçmesi mersiyelerse taziye ile tebrikin birleşmesine sebep olmuş, hüznün ve sevinci, karamsarlıkla ümidi bir şiire sığdırmıştır.¹⁹

¹³ Ali Ekber Dihhudâ, “Mersiye”, *Lügatnâme-i Dihhudâ*, Tahran, 1352 hş., s. 3994.; Toprak, M. Faruk, *Endülüs Şiirinde Mersiye*, Ankara 2014, s.31.

¹⁴ İsen, s. 13.

¹⁵ M. Faruk Toprak, “Mersiye” *DİA*, Ankara 2004, XIX, 215-217.

¹⁶ İsen, s. 5.

¹⁷ Toprak, *DİA*, s. 215.

¹⁸ M. Faruk Toprak, *Endülüs Şiirinde Mersiye*, Ankara 2014, s.33.

¹⁹ Toprak, *DİA*, s. 216.

Türk Edebiyatında Ağıt (sağü) olarak tanımlanan mersiye, Fars edebiyatından Türk edebiyatına XV. yüzyılda geçmiştir. Türünün ilk örnekleri Germiyan Beyliği içinde yetişen şâirler arasında görülür. Germiyan beylerinden Süleyman Şah için Ahmedî'nin yazdığı mersiye, türün Anadolu'daki ilk örneği sayılmıştır.²⁰ Bu yüzyılda kaleme alınan mersiyeler kaside, mesnevi, terki-i bend ve terci-i bend nazım şekliyledir. Daha sonraki dönemlerde de rağbet gören mersiyeler murabba, müseddes, gazel, kıta, muaşşer, muhammes, tahmis, müsemmen ve mesnevi nazım şekilleriyle kaleme alınmıştır. Şâir, genelde feleğe sitem ve bu dünyanın geçici aldattıcı oluşunu vurgulayarak başlar. Daha sonra kaybedilen kişinin övgüsü ve böylesine değerli bir şahsiyetin kaybindan doğan üzüntüyü dile getirir. Son bölümde ise, dua ve temenni bölümleri yer alır.²¹

Mersiyenin Batı edebiyatında da uzun bir geçmişi vardır. Yunan'ca *Elegia ağıt yapma* teriminden türemiş olan *Elegy*, “İçli, acıklı yakarışları, yakınmaları ve melankolik duyguları anlatan şiir” olarak tanımlanır. Antik Yunan ve Latin edebiyatlarında kullanılmış olan bir nazım türüdür. Aşk, savaş, ölüm ve yaşam hakkında söylenmiş bu türden şiirlerin *elegiac* olarak adlandırılan özel bir vezni vardır. XVI. yüzyıldan sonra *elegy* terimi birinin ölümünde ya da üzücü bir olayın anlatan şiirler için kullanıldı. Batı edebiyatında kaleme alına mersiye türlerinden biri pastoral *elegy çoban mersiyesidir*. Bu tür mersiyelerde ağıta özel duyguların yanı sıra söylenen kişinin özellikleri de dile getirilmektedir. Belli ve değişmeyen bir tarzı vardır: Mersiye dua ile başlar, sonrasında esin perilerinden yardım talebiyle devam eder. Çoban duygusal bakış açısıyla ölüm karşısında hissettiklerini, ölen kişinin kabrine bırakılan çiçeklere kadar olan bölümü ve nihayetinde ölen şahıs için yeni bir hayatın başlayacağına dair konulara işaret eder.²² Eleji türündeki şiirler genel olarak konusunu değil de yukarıda anlatılan ölçü ve biçim şeklini ifade eden şiirler için kullanılmıştır. Alman lirik şiirinin en önemli temsilcilerinden biri olan, Rainer Maria Rilke'nin yazmış olduğu Eleji türündeki şiirler bu türün en önemli örnekleri olmuşlardır. Fransa'da Villon ve Ronsard, İtalya'da Tasso ve Ariosto, İspanya'da Lope De Vega, İngilterede Milton, Goldsmith, Young ve Gray, son asırlarda Fransa'da A. Chenier, Almanya'da Klopstock, Goethe, Schiller ve Hölderli bu türde en başarılı örnekler veren şâirler olmuşlardır.²³

²⁰ İsen, s. 8.

²¹ İsen, s. 22.

²² Meymenet Mîr Sâdıkî, *Vâjenâme-yi Huner-i Şâ'irî*, Tahran 1376 hş. s. 238-240.

²³ Şahamettin Kuzucular, *Eleji (Batı Edebiyatında Ağıt)* <https://edebiyatvesanatakademisi.com> Erişim Tarihi: 15.03. 2019.

Nazım şekli olarak mersiye, esas itibariyle kaside planından ayrılmaz. Ancak mersiyede methiyeden önce yer alan ve kasidenin giriş kısmını oluşturan nesibin yerini sevilen bir kimsenin kaybı karşısında duyulan acı ve üzüntü alır, sonra da bu şahıs methedilir. Arapça “kasada” kökünden gelen kaside, zaten *herhangi bir kasda yönelik olarak söylenen şey* anlamına geldiği için, zamanla yeni hayatın ihtiyaçları kaside şeklinin içeriğini değiştirmiş ve bu tarzdaki eski mersiye havası zamanla tasviri bir nitelik kazanmıştır. Bu özellikleriyle mersiye Arap edebiyatından Fars edebiyatına geçmiş ve çok eski tarihlerden beri yaygın olarak kullanılmıştır.²⁴ Farsça mersiyelerin büyük bir bölümü dinî şahsiyetlerin ve Şii mezhebine mensup imamların öldürülmesi vesilesiyle söylenmiştir.

İran edebiyatında kendisinden mersiye türünde şiir nakledilen ilk şâir Rûdekî'dir. Rûdekî'nin mersiyelerinden biri şâir Ebu'l-Hasan-ı Murâdî hakkındadır. Ayrıca Şehîd-i Belhî için söylediği altı beyitlik bir mersiyesi de bulunmaktadır.²⁵

Fars edebiyatında mersiyeler konu itibariyle farklı özellikler gösterebilir de; bunlar resmi, özel ve dinî konulu örnekler olarak gruplandırılabilir.

Resmî Mersiye

Resmi özelliği olan ve methiye şâirlerinin memduhlarının ölümünden sonra yazdıkları mersiyelerdir. Bu tür mersiyeler sanattır. Bu yüzden gerekli olan hüznün verici özelliği yeterince bulunmaz. Şâirler bu durumda acıdan dolayı duyulması gereken üzüntü ve feryatları, kaleme aldıkları dizelerde adeta resmi bakımdan bir görev olarak yerine getirirler. Bazı durumlarda şâirler tâziye ve tebriki aynı anda yapmak zorunda kalmışlardır. Bir taraftan şahın ölümünden duyduğu üzüntüyü anlatırken, diğer taraftan yerine geçecek olan erkek kardeşinin veya oğlunun cülusundan ve tahta oturmasından dolayı duyduğu mutluluktan bahseder. Söyleniş tarzından, şâirin mersiyeyi söylediği kişiye bağlılık derecesi belli olur. Mahmûd'un ölümü üzerine Ferruhî'nin söylediği mersiye taziye ile tebrikin birleşmesine en güzel örneklerden biri olarak kabul edilir.²⁶

²⁴ İsen, s. 5.

²⁵ Zeynu'l-Âbidin Mu'temen, *Şi'r u edeb-i Fârsî*, Tahran, 1346 hş., s.79; Sîrûs Şemîsâ, *Envâ-i Edebî*, Tahran 1373 hş., s. 221.

²⁶ Şemîsâ, s.223; Mansûr Restgâr Fesâî, *Envâ-i şî'r-i Fârisî*, Şîrâz, 1373 hş., s. 201.

Özel ve Ailevî Mersiye

Bu tür mersiyeler en etkili ve en duygu dolu mersiyeler sayılır. Şâirin çocuğu, yakın akrabalarından ya da dost ve akrabalarından birinin ölümü halinde söylediği mersiyelerdir. İçtenlik, samimiyet ve acıyla doludur.²⁷

Ebu'l-Kâsım-i Firdevsî (ö. 411/1020)'nin genç yaşta ölen oğluna yazdığı mersiye bu türün ilk örneklerinden sayılır. Mes'ûd-i Sa'd-i Selmân (ö. 515/1121), zindanda iken, oğlu Salih'in ölümü hakkında dokunaklı bir rubai söylemiştir. Hâkânî-i Şîrvânî (ö. 595/1199), ölen oğlu Reşîdü'd-din için mersiyeler yazmıştır. Aynı şekilde Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390 [?]) oğlunun ölümü hakkında bir gazel ve kıta kaleme almıştır.²⁸

Dinî Mersiye

Bu tür mersiyeler şâirin ruhunu etkileyen dinî taassup nedeniyle söylenir. Bu tür mersiyeler özellikle Hz. Hüseyin ile aile fertlerinin 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Emevîler tarafından şehit edildiği Kerbelâ vakası hakkında yazılmıştır. Fars edebiyatında bu tür mersiyelere ait ilk örnekler, Kisâî-yi Mervezî (ö. 391/1001 [?])'nin Hz. Ali ve ailesi hakkında söylediği şiirler ve Muhteşem-i Kâşânî (ö. 996/1588)'nin Kerbelâ olayı üzerine yazdığı mersiyedir. Bu türden şiirler Safevîler (906-1136/ 1500-1724) döneminde Şiiliğin resmî mezhep olarak kabul edilmesiyle yaygınlaşmış ve zirveye ulaşmıştır.²⁹

Ferruhî-yi Sîstânî'nin Farsça Kasidesi ve Türkçe Çevirisi

Ferruhî-yi Sîstânî'nin Farsça Kasidesi 69 beyitlik bir manzume olup Remel-i müsemmen-i mahzûf yani "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" vezninde kaleme alınmıştır. Sultan Mahmûd'un 421/1030 yılında Gazne'de vefatı üzerine yazılmıştır.

Benim geçen yıl gördüğüm Gazne şehri bu değil; ne oldu? Bu yıl işler tersine dönmüş.

Matlası ile başlayan mersiye, en iyi resmi mersiye olmakla birlikte mersiye türünde kaside olarak da en iyilerden sayılmaktadır. Şâir bu kasidede memduhu ve hâmisi olan Sultan Mahmûd'un ölümüyle Gazneli başkentinde yaşanan matem havasını şiir diliyle adeta resmetmektedir. Olay onun şâirane hayal gücüne derin

²⁷ Fesâî, s. 210.

²⁸ Fesâî, s.211-212; Mu'temen, s.85.

²⁹ Mu'temen, s.95; Fesâî, s.216.

bir heyecan katmadığı ve hayatını renklendirmediği için de izlenimlerini sade ve doğal bir tarzla yansıtmaktadır.

Ferruhî kasidesine Sultanın mateminden dolayı; şehrin sokaklarında, pazarlarında, saraylarında, evlerinde, şehrin ileri gelenlerinin ve güçlü kişilerin, ordu mensuplarının, kadınların, kölelerin, hatta şarkıcıların bile derin bir üzüntü ve ağlayış halinde oldukları bir manzara çizerek başlar. Ölüye ağlama, her mersiyeenin vazgeçilmez konusudur. Ancak ağlama sadece gözyaşı dökmekten ibaret olduğu için şâir tekdüzelikten kurtulmak adına³⁰ “*ruhları yaralayan haykırışlar, siyah giymiş ve başından sarığı atmış ve başlarını duvarlara vuran görevliler, ağlayan ve üzüntüden parmaklarını ısırarak ve sazlarını delicesine başına vuran şarkıcılar, hasretten ve gamdan dolayı zayıflamış ordu.*” benzeri bir takım tasvirlerle olayı daha da dramatize eder. Burada her beyit, her iki mısranın birbirine bağlandığı ve ikinci mısrayla tamamladığı bir yerin ya da bir grubun vafıdır. Ayrıca ilk beyitlerden başlayıp okuyucuyu sıkmamak için birkaç beyitten sonra “*görüyorum, yoksa bu yıl, keşke ah ne yazık ki...*” gibi kelimeleri değiştirerek, üstadane bir şekilde tekrar etmek suretiyle daha etkili ve daha gerçekçi bir üslup ortaya koyar. Kasidenin yine bu beyitlerinde halktan boşalmış evler, sokaklar ve pazarlar, kapalı dükkânlar, kaleler ve yine aynı şekilde devletin resmi görevlileri olan hâceler, hacibler, askerler ve hatta şarkıcıların bile birada olmaları ve üç gün boyunca halkın ve esnafın yas tutmak için grup grup gelmesi ve Gazne şehrinde toplanmalarının nedenini Sultan Mahmûd’un ölümünden dolayı olduğunu etkili bir dille betimlemenin yanı sıra Gazne şehrinin o günkü sosyal durumunu da gözler önüne sermektedir.

Sultan Mahmûd’un seferleri genellikle dini amaçlıydı. Bu nedenle kendisine Gazi denilmekteydi. Mahmûd daha önceki bir seferinde hastalanmış ve iki yıl boyunca bu hastalıktan muzdarip olmuştu. Fakat hastalığa yenik düşmeyip bunu halkından gizli tutmaya çalışmıştır. Doktorların tehlikeli olduğunu söylemesine rağmen günlük işleri bizzat kendisi yapmada ısrar etmiştir. Hatta bu günlerde Selçukluları Horasan’a kadar sürüp Rey şehrine kadar gitmiştir.³¹ Sultan Mahmûd’un seferlerinde bulunan şâir, sonucundan korktuğu bu hastalığına işaretle ve ölümüne inanmak istemediği için hâlâ seferde olduğunu düşünmek istediğini ifade ettiği 14-21. beyitlerde üzüntü ve kederini dile getirmektedir. Şâir, bu beyitler aracılığıyla ve *yoksa* ile başlayan sorularla kendini ikna etmeye çalışır.

³⁰ Toprak, *Endülüs Şiirinde Mersiye*, s.33.

³¹ Yûsufî, s.51.

Değer verdiği bir insandan sonsuza kadar ayrılmak düşüncesi insanın çok etkilendiği olaylardandır. Şâir, değer verdiği kişinin ölümüne bir türlü inanmak istemez, ölümü kabullenmekte zorlanır. 20-29. beyitlerde büyük bir üzüntüyle bu acı gerçeğe teslim olur ve çaresizce ölümü kabullenir. “*Keşke korktuğum o gece ve gündüz vaki olmasaydı ve mutluluk da üzüntüye dönüşmeseydi.*” dizelerinde ve devamında kullandığı *keşke, ah ne yazık ki, yazıklar olsun...* gibi ifadelerle bu hazin ölümü, dönüşü olmayan bu gerçeği ve ruhunda yarattığı derin ızdırabı realist bir bakışla sergiler. Şâir, aynı zamanda bu beyitlerde ölüm için şahsî dramını, kaybedilen kişi karşısında duyulan acıların yanı sıra Sultan Mahmûd’un yıllarca Karmafîlerle, Rum Kayseriyle ve Hint Brahmanlarıyla mücadele edip galip geldikten sonra şimdi nasıl memleketini bu devletlerle karşı karşıya bırakıp gideceğini sorgularken; bundan sonra memleketin başına gelebilecek felaket hakkında endişelerini ve düşman saydığı bu devletlerin elde edecekleri huzuru da etkili bir dille kaleme alır.

26. beyitle başlayıp 33. beyitler arasında şâir, konuyu açıklama tarzını değiştirir; geçmişteki hoş ve mutlu günleri, Gazne sarayının görkem ve şatafatını dile getirdikten sonra, Sultan’ın birçok özelliğini sayıp döker. Şiir boyunca monolog şeklinde olan şâir, muhababından bir türlü cevap alamayınca “*Ey Şah Kalk*” ifadesini tekrar tekrar söyleyerek Sultan’a geçmişte yaşanan hoş vakitleri, şarap içmeleri, geç saatlerde uyumayı, kendisinin de Sultan’ın yanında yer aldığı fetihleri, gelen elçileri, gönderilen hediyeleri, emirlerin selamlarını, çevgân oyunlarını hatırlatır ve nihayet kendisinde özel bir gönül bağı olan oğlu Emir Muhammed’in ziyaretine geldiğinden bahsederek hayattayken olduğu gibi ona yine yüzünü göstermesi talebinde bulunur. 44-45. beyitlerde tekrar edilen *uyumak* ve *uyku* ifadeleriyle bu durumun uzun ama dönüşü olmayan bir seferin habercisi olarak algılanması gerektiğini ifade eden şâir, son bir haykırıyla “*Ey cihan sahibi olan padişah kalk ve evladına (yönetimi teslim et)*” demek suretiyle kişisel acısını bir kez daha dışa vurur. Devam eden beyitlerde manzumenin giriş bölümünde olduğu gibi şehir halkı değil de bu defa bu acı karşısında aile bireylerinin feryat fğanları sahnelenir. Oradan şâirleri koruyan ve onlara karşı son derece cömert bir hami olarak tanınan Mahmûd’a hitaben “*Şâirlerin pazarı seninle parlaktı*” beytiyle de o zamana kadar ihtişamlı bir yaşama sahip saray şâirlerinin durumlarının bundan sonra nasıl olacağı konusundaki endişelerine geçer. Bu beyitler şâirin, onunla birlikte cömertliğin ve bağışın da öleceği düşüncesinin açık bir ifadesidir.

Mersiyede ölen kişiye ağıt yakıp üzülmek ve yerine geçen halefini kutlayıp sevinmenin sebebi, hilafetin, babadan oğula geçen saltanata dönüşmesi ve aynı aile içinde üzüntü ve sevincin bir arada yaşanmasıdır.³² Mersiyenin sonunda dolaylı olarak övgüye geçen şâir de, Mahmûd'un iyi yönlerini, kahramanlığını, çağdaş padişahların kendisinden korkmalarını ve de onun dinî inancı, davranışı, yönetim tarzını anlatır ve sade bir dille içten gelen bu samimi duygularının ardından sözü, Allah'tan onu bağışlamasına getirir. Ahiret sevabı temennisinde bulunarak veliaht Emir Muhammed ve kardeşi Emir Yusuf'a duayla manzumesini bitir.

Kasidenin Türkçe Çevirisi

Benim geçen yıl gördüğüm Gazne³³ şehri bu değil;
 Ne oldu? Bu yıl işler tersine dönmüş
 Evler görüyorum; ağlayışlar, bağrıışmalar ve haykırıışlarla dolu
 Öyle bir ağlayış, öyle bir bağrıışma, öyle bir haykırıış ki; ruhları yaralayan
 Sokakları görüyorum kargaşa içinde bir uçtan bir uca
 Tamamı süvari birlikleriyle dolu ve hareketli
 Caddeler görüyorum insansız; dükkânları görüyorum,
 Hepsinin kapısı kapanmış, her birinin kapısına kilit vurulmuş
 Ulu kişilerden boş kalmış saraylar görüyorum
 Herkes yüklerini bir anda kendi mahallerinden şehir merkezine götürmüş
 Büyükler görüyorum kadınlar gibi yüzlerini döven;
 Kanlı gözyaşından gözlerini narçiçeği gibi kırmızı yapan
 Görevliler görüyorum yorgun ve siyah giyen;
 Birinin başından külah diğerrinin başından sarık düşmüş
 Hanımlar görüyorum; evden sokağa çıkmış
 Meydanın girişinde hepsi devamlı ağlar ve feryat eder halde
 Hocalar görüyorum önlerinden yazı takımlarını kaldırmış
 Elleri başlarında ve başlarını da duvara vuran

³² Toprak, **Endülüs Şiirinde Mersiye**, s. 93.

³³ Afganistan'da tarihi bir şehir. Kâbil'in 145 km. güneybatısında yer alır; aynı adı taşıyan eyaletin merkezidir. Asıl adı Genzek olan şehir İslâm kaynaklarında Gazne ve Gaznîn şeklinde kaydedilmiştir. Gazne'nin İran menşeli bir isim olması muhtemeldir. Sultan Mahmûd, Mesud ve İbrahim'in türbeleri Gazne'de bulunmaktadır. (Enver Konukçu, "GAZNE" **DİA**, İstanbul 1996, XIII, 479-480.)

Üzgün valiler görüyorum hizmetten geri dönmüş
İş yapmamış ve sayıştay'a gitmemiş olan.
Şarkıcılar görüyorum ağlayan ve üzüntüden on parmağını ısırın
Sazları delicesine başlarına ve yüzlerine vuran
Bir ordu görüyorum başı dönmüş ve sersemleşmiş
Hasretten gözler nemli ve gamdan dolayı zayıflamış
Acaba bu benim dün gördüğüm aynı ordu mudur?
Bu benim geçen yıl gördüğüm şehir ve diyar mıdır?
Yoksa bu yıl padişah savaştan geri dönmedi mi?
Bu şehir ve diyara bir düşman mı yönelmiş?
Yoksa bu yıl her evden bir aziz mi kayboldu?
Hasret ve gamdan dolayı bütün gün, karanlık gece gibi mi oldu
Yoksa Melik geçen sene ki gibi hasta mıdır?
Hayır, ben geçen yıl böyle kargaşa görmedim
Sen ne olduğunu söylemeyecek misin? Gücün yeterse söyle
Ben yabancı değilim, bu durumu benden saklama
Bu ne iştir, bu ne kargaşa ve haykırıştır.
Bunca sözün, iş gücün sebebi nedir?
Keşke korktuğum o gece ve gündüz
Vaki olmasaydı ve mutluluk da üzüntüye dönüşmeseydi
Keşke kötü göz emire ulaşmasaydı
Korkarım ki ulaştı, ay toprağın altında kaldı
Hepimizi çaresiz ve aciz olarak bırakıp gitti
Bilmiyorum ben buna nasıl bir ilaç ne çare bulacağım
Ah ne yazık ne acı ki Mahmûd gibi bir padişah
Toprak altına değersiz bir diken yığını gibi girdi
Ah ne yazık ki yakut madende açılır;
O, gül içinde ve gülden faydalanamaz
Yazıklar olsun ki onsuz asla göremem
Bahar gülleri ve lalelerle dolu Bağ-ı Firûzî'yi

Yazıklar olsun ki onsu Mahmûd'un köşkünü
 Ve nakışlarla dolu evini boş görüyorum
 Yazıklar olsun ki şimdi Karmatîler³⁴ sevinecekler
 Taşlanmadan ve darağacından emniyet bulacaklar
 Yazıklar olsun ki şimdi Bizans kralı kurtulacaktır
 Çalışmaktan, burcu ve duvarı yükseltmekten
 Yazıklar olsun ki şimdi tüm Hint Brahmanları³⁵
 Artık puthanede putlara yeniden yerler yapacaklar
 Bizim emirimiz toprağın içinde uyumuş ve biz üstündeyiz
 Bu ne kara gündür, Allah'a sığınırım
 Kötü fal açarsam durum bundan başka mı olur?
 Gönül sükûnet bulsun diye fal açıyorum
 Dün gece Emir şarap içmiş de bu gün uyumuş mudur?
 Geç kalkmıştır, yoksa sarhoşluktan dolayı Ona bir zarar mı ulaştı?
 Bu yüzden mi çalmıyorlar padişahlık davullarını?
 Gönlünün kederi az olsun ve çok uyusun diye

³⁴ Karmatîlik, İsmâîlîlik içerisinde III./IX. asrın ortalarında tarih sahnesine çıkmış siyasi bir harekettir. İsmâîlî davetin başında bulunan Ubeydullah el-Mehdî'nin 286/899 yılında İsmâîlî imâmet öğretisinde yaptığı köklü değişikliklerin Hamdan Karmat ve taraftarlarınca kabul edilmemesi neticesinde Irak'taki davet Karmatîlik adıyla bağımsız bir harekete dönüşmüştür. (Ali Avcu, "Karmatîler: Ortaya Çıkışları, Fikirleri, Edebiyatı ve İslam Düşüncesine Katkıları" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, 2010, s. 199-246.)

Gazneli Mahmûd'un hükümdarlığı döneminde Mültan'ın idaresini elinde bulunduran Karmatî Ebû'l-Fütûh Dâvûd'un bâtinî düşünceleri yaymaya çalışması Mahmûd'un oraya bir sefer düzenlemesine sebep oldu. Mültan'ı fethederek buradaki Karmatîler'i cezalandırdı (396/1006) (Erdoğan Merçil, "Mahmûd-ı Gaznevî" *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 362-365.)

³⁵ Brahman "kutsal kudret, yüce gerçek" anlamındadır. Dünyaya şekil ve düzen vermesi sebebiyle bir ilâh olarak kişileştirilmiş ve kelimenin müzekker şekli olan brahman yaratıcı tanrının adı olmuştur. Bu kutsal kudrete bağlı olan veya kendini ona adanmış anlamında brahman kelimesi din adamını da ifade etmektedir. Brahmanizm ise bugünkü Hindistan'ın kuzey bölgelerinde Vedalar sonrasında ortaya çıkıp milâttan önce 1000 - milâttan sonra 500 yılları arasında yaşayan ve Hinduizm'in nüvesini teşkil eden dinî sistemi ifade eder. (Günay Tümer, "Brahmanizm" *DİA*, İstanbul 1992, VI, 329-333)

Sultan Mahmûd Horasan'ı ele geçirip ve kardeşi Nasr'ı oraya vali tayin ettikten sonra (27 Cemâziyelevvel 389 / 16 Mayıs 999) Bağdat'a elçi göndererek zaferini Abbâsi Halifesi Kâdir-Billâh'a bildirdi. Halife, Mahmud'un elçisini kabul edip saltanatını tasdik etti ve kendisine "Yemînüddeve ve emînü'l-mille" lakabını verdi (Zilhicce 389 / Kasım 999). Bu tarihten sonra İslâmîyet'i yaymak ve Hindistan tapınaklarındaki zengin servete sahip olmak amacıyla her yıl gazâyâ çıkmaya karar verdi. Hindistan seferlerinin bir amacı da Sünnîliği korumak ve güçlendirmektir. Sultan Mahmûd, on beş kez Hint ülkesine yaptığı seferleriyle yüzyıllarca sürecek olan Türk-İslâm hâkimiyetinin temellerini atmış, onun hâkimiyeti altındaki bölgelerde İslâm dininin yayılmasında birinci derecede etken olmuştur. (Erdoğan Merçil, *DİA*, "Mahmûd-ı Gaznevî", Ankara 2003, XXVII, 362-365)

Ey emirlerin emiri ve dünya şahlarının şahı
Kalk ve hücreden dışarı çık, çok uyudun
Ey Şah kalk! Zira dünya fitne ve fesatla dolmuştur;
Fitneyi yatıştır, gece ve gündüzünü mutlulukla geçir
Ey Şah kalk! Çünkü Kannuç'a³⁶ ordu toplanmıştır
Oraya yönel, Tatarların başlarına ateş yağdır
Ey Şah kalk ki şahların elçileri gelmişler
Çokça ve senin önüne saçmak için hediyeler getirmişler
Ey Şah kalk ki emirler selamlamak için gelmişler
Onları kabul et, zira kabul zamanı da gelmiştir
Ey Şah kalk ki Bağ-ı Firûzî'de güller açılmış
Yeni gülün açma şerefine birkaç kadeh yakut gibi kırmızı şaraptan iç
Ey Şah kalk zira defalarca çevgân³⁷ oynadıkların,
Seninle çevgân oynamak için toplanmazlar
Ey Şah kalk zira her yılki gibi resmi geçit için
Senin bahçenin ve sarayının arkasına iki bin fil gelmiş
Ey Şah kalk ki ordunun elbiseleri dikilmiş ve hazırlanmış
Onların hepsi bir yerde toplanmış
Senin aziz oğlun seni görmeye aceleyle geldi
Ona yüzünü göster
Kim seni bu uykudan uyandırabilir
Sesle uyandırılmayacağın bir uykuya dalmışsın
Ey Şah kalkmayacak bir şekilde eğer uyumuşsan
Ey cihan sahibi olan padişah kalk ve (yönetimi) evladına teslim et
Ey Şah kalk çok uyumak senin adetin değildir
Bu türden bir uykuda seni kimse görmedi
Senin huyun daima at koşturmak ve seferlerle meşgul olma

³⁶ Gazneliler hanedanının ilk kurucusu Sebük Tekin tarafından Hindistan coğrafyasında kurulmuş bir şehir. www.loghatnaameh.org. Erişim Tarihi: 15.04.2019.

³⁷ Özellikle Ortaçağ'da Orta ve Uzakdoğu saraylarında oynanan ve bugünkü polo oyununa benzeyen atlı top oyunu. (Feyzi Halıcı, "Çevgân", **DİA**, İstanbul 1993, VIII, 294-295.)

Hasta da olsan sen dinlenmezdin
Sen yaşadığın müddetçe seferde ve sefer işindeydin
Senin dağ gibi vücudun sefer zahmetinden zayıfladı
Her ne kadar zor olsa da dönüş ümidi olan seferin üzüntüsü azdı,
Ey şah, mademki bu yıl önünde uzun bir sefer vardır
Ucu bucağı belli olmayan
Bir an olsun evde oturman gerekirdi
Çocukların ve yakınların senin yüzünü görsünler diye
Ey şah, senin gidişin her yıl sonbaharda olurdu
Ne acelen vardı ki bu yıl ilkbaharda gittin
Sen nasıl sabredeceksin ve ayrı nasıl kalabileceksin
Kucağında büyüttüğün kardeşinden.
Onun teni senin gam ve kederinden kıl gibi olmuştur
Lale gibi yanağı sarı para gibi sapsarı olmuştur
Senin mezarın başında çok ağlamaktan dolayı
Gözyaşı onun yüzünde iz yapmıştır
Gönlünde daima gökyüzüne kıvılcımlar ulaştıran bir ateşe sahip
Eğer kardeşin senin gamını ve kederini tutuyorsa şaşılacak bir şey değildir
Düşmanın bile gece gündüz senin gamından ayrı değildir
Kuş ve balık kadınlar gibi sana yüksek sesle ağlarlar
Hepsi bizimle gam ve kederinle gam ortağı olmuştur
Senin hasretinden dolayı tabutunun başında gece ve gündüz
Bağ-ı Firûzî'deki köşkün bulut gibi ağlıyor
Senin korku ve heybetinden şahlar hisarlara çekilmişler
Ey şah sen kimin korkusundan hisara gittin
Sen bahçede bile uzun müddet kalsaydın sıkılırdın
O dar yerde nasıl karar kılacaksın
Dünya senin kadrini bilmediği içindir ki
Bu yüzden akıllılar nezdinde itibarı yoktur
Dünyanın ziyneti, değer ve itibarı seninleydi;

Sen dünyadan gidince, bunların her üçü birden yok oldu
 Şâirlerin pazarı senin varlığıyla parlaktı
 Sen gittin ve seninle birlikte o pazar ansızın ortadan kalktı
 Ey ülkenin, seninle iftihar bulduğu Emir
 Ey huzurunda utancın yeri olmadığı Emir
 Senin tüm çaban Tanrının buyruğu üzerineydi
 Daima Tanrıya itaatte zahmet çekendin
 Senin asla tevbe etmek zorunda kalmadığın o zillet
 Sana hiç uğramasın ve çekip gitsin
 Ey iyi gönüllü, iyi huylu iyi işli padişah
 Veliahdının adıyla birlikte senin adın sürekli yaşasın ve devam etsin
 Veliahdının solmuş gönlünü (Allah) mutlu etsin
 Bu senin derdinle gönlü esinli dâğlarının kardeşini neşelendirsin
 O dünyada Allah gönlünü şad etsin
 Cennetle, sevapla ve yaptığın iyi işlerle

Kasidenin Farsça Metni³⁸

شهر غزنین نه همانست که من دیدم پار
 چه فتاده ست که امسال دگرگون شده کار
 خانه ها بینم پر نوحه و پر بانگ و خروش
 نوحه و بانگ و خروشی که کند روح فکار
 کویها بینم پر شورش و سر تاسر کوی
 همه پر جوش و همه جوشش از خیل سوار
 رسته ها بینم بی مردم و درهای دکان
 همه بر بسته و بر در زده هر یک مسمار
 کاخها بینم پرداخته از محتشمان
 همه یکسر ز ریح برده به شارستان بار
 مهتران بینم بر روی زنان همچو زنان
 چشمها کرده ز خونابه برنگ گلنار
 حاجبان بینم خسته دل و پوشیده سیه

³⁸ Ferruhî-yi Sîstânî, s. 90.

کله افکنده یکی از سر و دیگر دستار
 بانوان بینم بیرون شده از خانه بکوی
 بر در میدان گریان و خروشان هموار
 خواجگان بینم برداشته از پیش دوات
 دستها بر سر و سرها زده اندر دیوار
 عاملان بینم باز آمده غمگین ز عمل
 کار ناکرده و نارفته بدیوان شمار
 مطربان بینم گریان و ده انگشت گزان
 رودها بر سر و بر روی زده شیفته وار
 لشکری بینم سر گشته سراسیمه شده
 چشمها پرتم و از حسرت و غم گشته نزار
 این همان لشکریانند که من دیدم دی؟
 وین همان شهرو زمین است که من دیدم پار؟
 مگر امسال ملک باز نیامد ز غزا؟
 دشمنی روی نهاده ست برین شهر و دیار؟
 مگر امسال زهر خانه عزیزی گم شد؟
 تا شد از حسرت و غم روز همه چون شب تار؟
 مگر امسال چو پیرار بنالید ملک؟
 نی من آشوب ازین گونه ندیدم پیرار؟
 تو نگویی چه فتادستی؟ بگو گر بتوان
 من نه بیگانه ام، این حال زمن باز مدار
 این چه شغلیست و چه آشوب و چه بانگست و خروش
 این چه کارست و چه با رست و چه چندین گفتار؟
 کاشکی آنشب و آنروز که ترسیدم از آن
 نفتادستی و شادی نشدستی تیمار
 کاشکی چشم بد اندر نرسیدی به امیر
 آه ترسم که رسید و شده مه زیر غبار
 رفت و ما را همه بیچاره و درمانده بماند
 من ندانم که چه درمان کنم این را و چه چار
 آه و دردا و دریغاکه چو محمود ملک
 همچو هر خاری در زیر زمین ریزد خوار
 آه و دردا که همی لعل به کان باز شود
 او میان گل و از گل نشود برخوردار
 آه و دردا که بی او هرگز نتوانم دید
 باغ فیروزی پر لاله و گلهای بهار
 آه و دردا که بیکبار تهی بینم ازو
 کاخ محمودی و آن خانه پر نقش و نگار

آه و دردا که کنون قرمطیان شاد شوند
 ایمنی یابند از سنگ پراکنده و دار
 آه و دردا که کنون قیصر رومی برهد
 از نکاپوی بر آوردن برج و دیوار
 آه و دردا که کنون برهمنان همه هند
 جای سازند بتان را دگر از نو به بهار
 میر ما خفته بخاک اندر و ما از بر خاک
 این چه روزست بدین تاری یا رب ز نهار
 فال بدچون زخم این حال جز اینست مگر
 زخم آن فال که گیرد دل از آن فال قرار
 میر می خورده مگر دی وبخفته ست امروز
 دی خفتست مگر رنج رسیدش زخمار
 کوس نوبتش همانا که همی زان نزنند
 تا بخسبد خوش وکمر بودش بر دل بار
 ای امیر همه میران و شهنشاه جهان
 خیز و از حجره برون آی که خفتی بسیار
 خیز شاهها! که جهان پر شغب و شور شده ست
 شور بنشان و شب و روز بشادی بگذار
 خیز شاهها! که به قنوج سپه گرد شده است
 روی زانسو نه و بر تار کشان آتش بار
 خیز شاهها! که رسولان شهان آمده اند
 هدیه ها دارند آورده فراوان و نثار
 خیز شاهها! که امیران بسلام آمده اند
 بارشان ده که رسیده ست همانا که بار
 خیز شاهها! که به فیروزی گل باز شده ست
 بر گل نو قدحی چند می لعل گسار
 خیز شاهها! که به چوگانی گرد آمده اند
 آنکه با ایشان چوگان زده ای چندین بار
 خیز شاهها! که چو هر سال به عرض آمده اند
 از پس کاخ تو و باغ تو، پیلی دوهزار
 خیز شاهها! که همه دوخته و ساخته گشت
 خلعت لشکر وگردید بیکجای انبار
 خیز شاهها! که بیدار تو فرزند عزیز
 بشتاب آمد بنمای مر اورا دیدار
 که تواند که برانگیرد زین خواب ترا
 خفتی آن خفتن کز بانگ نگریدی بیدار
 گر چنان خفتی ای شه که نخواهی برخاست

ای خداوند جهان خیز و بفرزند سپار
 خفتن بسیار ای خسرو خوی تو نبود
 هیچکس خفته ندیده ست ترا زین کردار
 خوی تو تاختن و شغل سفر بود مدام
 بنیا سودی هر چند که بودی بیمار
 در سفر بودی تا بودی و درکار سفر
 تن چون کوه تو از رنج سفر گشته نزار
 سفری کانرا باز آمدن امید بود
 غم او کم بود، ار چند که باشد دشوار
 سفری داری امسال شها اندر پیش
 که مر آنرا نه کرانست پدید و نه کنار
 یک دمک باری درخانه ببایست نشست
 تا بدیدندی روی تو عزیزان و تبار
 رفتن تو به خزان بودی وهر سال شها
 چه شتاب آمد کامسال برفتی به بهار
 چون کنی صبر و جدا چند توانی بودن
 زان برادر که بپروردی او را بکنار
 تن او از غم و تیمار تو چون موی شده ست
 رخ چون لاله او زرد به رنگ دینار
 از فراوان که بگرید بسر گور تو شاه
 آب دیده بشخوده ست مر او را رخسار
 آتشی دارد در دل که همه روز از آن
 برساند بسوی گنبد افلاک شرار
 گر برادر غم تو خورد شها نیست عجب
 دشمنت بی غم تو نیست به لیل و به نهار
 مرغ و ماهی چو زنان برتو همی نوحه کنند
 همه با ما شده اندر غم و اندوه تو یار
 روزو شب بر سر تابوت تو از حسرت تو
 کاخ پیروزی چون ابر همی گرید زار
 بحصار از فزع و بیم تو رفتند شهان
 تو شها از فزع و بیم که رفتی بحصار؟
 تو بیباغی چو بیابانی دلتنگ شدی
 چون گرفتستی در جایگهی تنگ قرار؟
 نه همانا که جهان قدر تو دانست همی
 لاجرم نزد خردمند ندارد مقدار
 زینت و قیمت و مقدار، جهان را بتو بود
 تا تو رفتی ز جهان این سه برون شد یکبار

شعرا را بتو بازار برافروخته بود
 رفتی و با تو بیکبار شکست آن بازار
 ای امیری که وطن داشت بنزدیک تو فخر
 ای امیری که نگشته ست بدرگاه تو عار
 همه جهد تو در آن بود که ایزد فرمود
 رنج کش بودی در طاعت ایزد هموار
 بگذاراد و بروی تو میاراد هرگز
 زلتی را که نکردی تو بدان استغفار
 زنده بادا بولیعهد تو نام تو مدام
 ای شه نیکدل نیکخوی نیکوکار
 دل پژمان بولیعهد تو خرسند کناد
 این برادر که ز درد تو زد اندر دل نار
 اندر آن گیتی ایزد دل تو شاد کناد
 به بهشت و به ثواب و به فراوان کردار

Sonuç

Gazneli Hükümdarı Sebük Tegin'in oğlu Mahmûd, geleneğe uygun olarak küçük yaştan itibaren gerekli dinî tahsili yapmış, siyasî eğitimi almış ve iyi bir devlet adamı olarak yetiştirilmiştir. İdarî kabiliyeti, siyaseti ve muazzam fütühatı ile Türk-İslâm dünyasının müstesna devlet adamlarından biri olan Mahmûd hayatının büyük kısmını savaş meydanlarında geçirmiştir. Kendi saraylarında devrin en büyük simalarını toplamaya çalışmış, şâirlere ve ulemâyâ hürmet ve sevgi göstermiştir. Ayrıca komşu ülkelerden şâirleri kendi ülkesine çağırmıştır. Resmî dilin Farsça olduğu Sultan Mahmûd'un sarayında 400 şâirin bulunduğu yolundaki rivayet mübalağalı kabul edilse bile şiir ve edebiyata verilen önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

İslâm devri İran edebiyatının ilk dönem kaside şâirlerinden Ebü'l-Hasen Alî b. Cûlûg Ferruhî-yi Sîstânî, Gazneli Mahmûd'un tahta çıkmasının (388/998) ardından onun saray şâirleri arasına girmiş ve bundan sonraki hayatı Sultan Mahmûd ve onun iki oğlu Muhammed ile Mesud dönemlerinde geçmiştir. Şâir, önemli günlerde hükümdar tarafından verilen kabul merasimlerinde, ayrıca hükümdarla birlikte katıldığı seferlerde onun için kaside söylemiş ve Sultan Mahmûd'un Hindistan'a yaptığı bütün seferlere katılıp kasidelerinde bunlar hakkında bilgi vermiştir.

Ferruhî Sultan Mahmûd'un ölümü üzerine mersiye formunda 69 beyitlik bir kaside yazmış; bu manzumede hem Sultan Mahmûd'a olan sevgisini hem de ölümünden dolayı duyduğu üzüntüsünü övgü dolu sözlerle kaleme almıştır.

Öyle ki; Sultan'ın ölümünün ardından duyduğu acıyı samimi duygularıyla anlatırken onu şiir diliyle de yâd eder. Şiirlerinde daha çok aşktan, sarhoşluktan, neşeden, sevinçten bahseden şâir, bu kasidede dert ve kederden bahseder. Şâirin bu mersiyesi aslında kendisi ve diğer şâirlerin hamisi olan Sultan Mahmûd'un yokluğundan doğacak gelecek kaygısı tüm şehir halkıyla birlikte saray halkının da matemde olduğu ve şaşa kaldığı bir şehrin hikâyesidir. Kederli bir şehirden etkili ve hoş bir ahenkle akıcı, açık ve anlaşılır bir şiir diliyle gerçek bir tablo çizilmiştir.

SUMMARY

AN ELEGY TO SULTAN MAHMÛD'S FINAL JOURNEY

Asuman GÖKHAN*

Mahmûd the sultan of the kingdom of Ghazna who is the son of Sebüktigin received a religious and political education traditionally from a young age and raised as a good statesman. Mahmûd of Ghazni, who was one of the exceptional statesmen of the Turkish-Islamic world with his administrative talent, politics and great victories, spent most of his life on the battlefields. He tried to throw all the great figures together in his palace and paid court to the poets and scholars. He also invited poets from neighboring countries to their countries. Although the fact that there were 400 poets in his palace in which official language is Persian is accepted exaggeration, it is significant to see that he highlights the importance of poetry and literature.

Ebü'l-Hasen Alî b. Cûlûg Ferruhî-yi Sîstânî who is one of the first eulogists in Iranian literature in Islamic period was one of the poet laureates of Mahmûd of Ghazni after Mahmûd came to the throne and he lived in the period of Sultan Mahmûd and his two sons Muhammed and Mesud. The poet wrote ode to the king in the meeting heldy by Mahmûd Ghazni in religious days. Additionally, he joined Mahmûd of Ghazni's all Indian expeditions and gave information about them in his odes.

He wrote an ode with sixty-nine couplets in the form of an elegy and he wrote both his love for Sultan Mahmûd and his sorrow over his death by praising to him in this poem.

The poet expresses his pain after the death of Sultan with his sincere feelings through his poetry. Although love, drunkenness, joy, and happiness are general themes in his poems, he also mentions his pains and sorrows in this poem. In fact, this ode is a story of both the concern for future after the death of Mahmûd Ghazni and all palace and city people who are in shock and lament. He mentions a grieving city with a clear, simple and fluent poetic language in a realistic way.

* Asst. Prof. Dr., Ataturk University, Faculty of Letters, Persian Language and Literature Department, Erzurum, Turkey (agokhan@atauni.edu.tr).

KAYNAKÇA

Acehan, Abdullah, “Yeni Türk Edebiyatı’nda Mersiyeyi Yaşayanlar” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 5 Sayı: 21 Volume: 5 Issue: 21, 7-23.

AliAvcu, “Karmatîler: Ortaya Çıkışları, Fikirleri, Edebiyatı ve İslam Düşüncesine Katkıları”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt 10, Sayı 3, 2010, ss. 199-246.

Dihhudâ, Ali Ekber, “Mersiye”, **Lügatnâme-i Dihhudâ**, Tahran 1352 hş.

Enver Konukçu, “GAZNE” **DİA**, İstanbul 1996, XIII, 479-480.

Erdoğan Merçil, “Mahmûd-ı Gaznevî” **DİA**, Ankara 2003, XXVII, 362-365.

Ferruhî-yi Sîstânî, **Dîvân** (nşr. M. Debîr-i Siyâkî), Tahran 1349 hş.

Fesâî, Mansûr Restgâr, **Envâ-i şî'r-i Fârisî**, Şîrâz 1373, hş.

Feyzi Halıcı, “Çevgân” **DİA**, İstanbul 1993, VIII, 294-295.

Günay Tümer, “Brahmanizm”, **DİA**, İstanbul 1992, VI, 329-333.

<http://www.tdk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 10.03.2019.

İsen, Mustafa, **Acıyı Bal Eylemek**, Ankara 1993.

Şahamettin Kuzucular, Eleji (Batı Edebiyatında Ağıt) <https://edebiyatvesanatakademisi.com>) Erişim Tarihi: 18.04.2019

M. Faruk Toprak, “Mersiye”, **DİA**, Ankara 2004, XIX, 215-217.

Meymenet, Mîr Sâdikî, **Vâjenâme-yi Huner-i Şâ'irî**, Tahran 1376 hş.

Mu'temen, Zeynu'l-Âbidin, **Şi'r u Edeb-i Fârsî**, Tahran 1346 hş.

Sîrûs, Şemîsâ, **Envâ-'i Edebî**, Tahran 1373 hş.

Tahsin Yazıcı, “Ferruhî-yi Sîstânî” **DİA**, İstanbul 1995, XII, 410-411.

Toprak, M. Faruk, **Endülüs Şiirinde Mersiye**, Ankara 2014.

www.Loghatnaameh.org. Erişim Tarihi: 15.04.2019

Yûsufî, Gulâm Hüseyin, **Çeşme-i Rûşen**, Tahran 1373 hş.